

Redakcija: Algis Mickūnas, Arūnas Sverdiolas, Saulius Žukas
Ši numerį sudarė Kęstutis Nastopka
Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Rinko ir maketavo leidykla „Baltos lankos“

Žurnalą parėmė
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

- Algirdas Julien Greimas, „Le savoir et le croire: un seul univers cognitif“
in *Du sens II. Essais sémiotiques* © Éditions du Seuil, 1983;
© Vertimas į lietuvių kalbą, Rolandas Pavilionis, 2000
- Algirdas-Julien Greimas, „La parabole: une forme de vie“,
in *Le temps de la lecture. Exégèse biblique et sémiotique*, © Cerf, 1993;
© Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstutis Nastopka, Saulius Žukas, 2000
- Heidi Toelle, „Le châtiment de Sodome et de Gomorrhe dans le Coran ou le rôle intégrateur des figures discursives“ © Heidi Toelle, 1995;
© Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstutis Nastopka, 2000
- Jean Delorme, „La parole retrouvée“, in *Au risque de la parole. Lire les évangiles*,
© Editions du Seuil, 1991; © Vertimas į lietuvių kalbą, Alina Kiliesaitė, 2000
- Czesław Miłosz, „W mojej ojczyźnie“ © Czesław Miłosz, 1937;
© Vertimas į lietuvių kalbą, Algiris Kalėda, 2000
- Uldis Bērziņš, *Nozagtie velospēdi* © Minerva, 1999;
- © Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstutis Nastopka, 2000
- Jacques Fontanille / Claude Zilberberg, „Fiducie“ in *Tension et signification*,
© Mardaga, 1998; © Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstutis Nastopka, 2000
- © Baltos lankos, 2000

Žurnalas leidžiamas dukart per metus
Adresas: Mėsinių g. 4, 2001 Vilnius, Lietuva
Tel. 220 126, faksas 220 152
Printed in Lithuania

ISSN 1392-0189

PARABOLĖ: GYVENIMO FORMA

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Įrašyta kaip literatūrinis žanras i žmonijos žodinių tradicijų tipologija, kurią įrémina semitų paveldas – hebrajų *mashal*¹, Korano *matel*², – Evangelijos parabolė vis dėlto nepraranda savo savitumo. Graikiškai pavadinta *parabolē* (palyginimas, *comparaison*, *Gleichnis*) – šis žodis taps jos emblema, – parabolė nuo seno ir ilgam laikui buvo įtraukta į graikų bei lotynų retorikos tradiciją, kuri, laikydama ją įtikinėjimo ir interpretacijos įrankiu, galiausiai ją subanalino. Religinio diskurso semiotika nuo pat pradžių stengési suteikti parabolei naują vertę žvelgdama į ją naiviu egzegetinę kompetenciją ignoruojančiu žvilgsniu, bet tuo pat metu mėgindama visuotinesniame semiotikos kontekste aptarti ją kaip diskursyvinę konfigūraciją, t.y. kaip formą, turinčią ypatingą prasmę. Šliedamasis prie šios tyrinėjimų krypties, jau gerokai pažengusios, ir siūlau šiuos pasvarstymus.

Parabolės paveikumas

Priešingai palyginimo ir metaforos retorikai, kurios tikslas, nesvarbu pripažistamas ar ne, yra diskurso racionalizavimas

redukuojant vaizdus į abstraktesnes kognityvines formulutes, semiotikos nuopelnas atnaujinamai parabolės problematikai yra dėmesio atkreipimas į *naratyvinį figūratyvumą*, kuris yra būdingas parabolei ir nuo kurio didele dalimi priklauso jos paveikumas.

Paveikumas (*l'efficacité*), techninė savoka, kuri nurodo ne prigimtinį daiktą „būvi“, bet „veiksma“ ir ji lydinčius rezultatus, sušvelnina žinojimo kategoriskumą, įveda netikrumo nuostatą pasaulio reiškinį atžvilgiu; šią nuostatą savo kasdiene kalba tyrinėtojas išreiškia sakydamas „nelabai aišku, kaip tai pavyksta, bet tai veikia“. Taikoma žodinėms diskursyvinėms sąrangoms, paveikumo savoka pakeičia sprendimą apie sėkmingos komunikacijos „kokybę“, „tiesą“, kurios net nedrįstama teigtis, ir net prisideda (kodėl gi ne) formuluojant estetinį sprendimą apie literatūros ar dailės kūrinį.

Bandydami suvokti ši reiškinį, kurio atgarsiai mūsų laikų epistemoje pakankamai ryškūs, turime sutikti, kad minties eiga, vedanti į paveikumo pripažinimą, nėra ta pati kaip įrodinėjime ar vadinamajame moksliniame aiškinime, kurie dažnai renkasi figūratyvinį kelią. Kad ir ką galvotume apie psichoanalizę, reikia pripažinti, kad ji relevantiškai iškélė komunikacijos sėkmės klausimą – kaip paaiškinti, kad turintis „problemų“ individas, puikiausiai suvokdamas savo psichikos sutrikimus, vis dėlto neįstengia ju „prisiimti“, paversti juos savais, o tai būtų kelias į „pagijimą“. Todėl terapijos lygmenyje atsisakoma kognityvinės metakalbos ir pirmenybė atiduodama paciento figūratyviniam diskursui. Akivaizdu, kad čia susiduriame su daug bendresne problema, iškylančia kiekvienoje intersubjektyvioje komunikacijoje: sakytume, kad episteminių sutikimo veiksma, kuris dar nėra tinkamai apibūdintas ir kuris atsiduria tarp įtikinėjimo ir tikėjimo, iš pradžių galima būtų aiškinti kaip susitikimą savo paties suvokiančiame kūne „dvasinių pasijų“ su „kūniškomis pasijomis“, kaip gyvos žaizdos žymę, kuria,

pavyzdžiui, sukelia įžeista meilė, „patvirtinanti“ skausmo figūrą.

Tikėjimas, tikėsena, pamatinės žmonių intersubjektyvumo sąvokos – religinis tikėjimas tėra specifinis jų variantas – yra išeities taškas kitam racionalumo tipui, kuris skiriasi nuo kognityvinio racionalumo ir kuris remiasi figūratyvinio kalbėjimo išsiskleidimu. Tik nesenai imta pripažinti euristinę analoginio išprotavimo vertę, siūloma analogijos modelius netgi naudoti tiksliuosiuose moksluose. Manoma, kad jie gali iš naujo sukabinti netiketas samprotavimą atšakas, „duoti idėjų“ tyrinėtojui; vis dėlto taip pat teisinga ir tai, kad vadinamieji toliausiai pažengę mokslai pateikdami savo atradimus nesugalvoja nieko geresnio kaip galiausiai griebtis figūratyvinų mitologinių reprezentacijų: dangaus angelai, kuriuos Newtonas tenai įkurdino, kad jie trauktų šviesulius ir šitaip paaiškintų visuotinę trauką, nėra mažiau „moksliški“ nei šiandieniniai sprogimai ir žybsniai, kurie leidžia visatai iš chaoso virsti tvarką.

Tad šitokioje bendroje perspektyvoje tiktų aiškintis parabolinį diskursą ir kalbėti apie jo paveikumą. Su sąlyga, kad tai būtų siejama su nelengvai pasiektu, bet patikimu mūsų žinojimu apie naratyvinius modelius bei mokėjimu juos atpažinti parabolių figūratyviname funkcionavime. Aš dažnai prisimenu savo pokalbius su žmogumi, grįžusiu iš gulago, kuris, praleidęs dešimt metų toje ypatingoje aplinkoje, negalėjo, – atrodė, – paprastai atsakyti taip arba ne į mano klaušimus. Patylėjės jis man imdavo pasakoti kokią istoriją iš lagerio kasdienybės, be aiškaus ryšio su iškeltu klausimu. Pasakojimas tėsési, sudėtingėjo, kad galiausiai baigtusi reziūmuojančiu metaforiniu išminties pasakymu. „Paprasto žmogaus“ diskursas, kur daiktai virsta simboliais, o smulkūs įvykiai – prasmės figūromis, neišvengiamai verčia mane galvoti apie parabolinę Jézaus šneką.

Atviras kalbėjimas

Ne taip seniai, kai semiotika, remdamasi V. Proppo nuoautomis, bandė rekonstruoti diskurso naratyvinės sąrangos modelius, pasakojimas mums iš pradžių atrodė savarankiškas ir uždaras literatūros žanras, kuriame įvykij, skelbiantį išteigtos tvarkos suardymą, galiausiai kompensuodavo šios tvarkos atkūrimas. Pateiktas baigtinio, uždaro pasakojimo apibrėžimas iškart tapo akstinu ginčams apie jo atvirumą, interpretuojamą kaip reikšmės pertekliaus pristabdymas ir kaip prasiveržimas. Tokią naratyvinę strategiją matome paskutinėje Maupassant'o *Dviejų draugų* sekvincijoje, kurią aš bandžiau aptarti. Iš tiesų, du draugai, nuteisti myriop ir sušaudyt, vėliau įmetami į vandenį ir skėsta upėje „stati“. Šita dviejų kūnų tiesinė, tiesi figūra semi-simbolinėje plotmėje akivaizdžiai išreiškia tiesumą, atsisakymą „atsigulti“ ir įveda anapus baigtinio pasakojimo ir anapus mirties kito vertybų universumo patvirtinimą. Turime galvoje verčių, stipresnių už mirti, universumą – nesvarbu ar tai tėvynė, garbė, pagarba sau – vertės iš tiesų nėra išryškintos, jos neapibrėžtos, atviros, kategoriskai teigiamai tik jų esatis.

Skaitytojas nesunkiai atspės, kad aš čia aprašinėju parabolę ieškodamas tinkamo evangelinės parabolės apibrėžimo. Nes kas gi yra parabolė, jeigu ne vaizduotės atsvirėmos, kasdienybės ir jos įvykių suprobleminimas, kad apie juos imtų klausinėti, kad už juosaptų atsakingas sakymo adresatas, klausytojas arba skaitytojas?

Iš tiesų, užtenka palyginti, net visai paviršutiniškai, evangelinę parabolę su kitomis semitų kultūros parabolinėmis formomis – I ir II amžiaus rabinų parabolėmis, priklausančiomis tam pačiam laikotarpiui kaip Jézaus mokymas, ir Korano parabolėmis iš truputį vėlesnių laikų, kad pastebėtume jos sa-

vitumą. Abiem Įstatymu pagrįstoms religijoms pirmiausia rūpi išsaugoti Dievo žodį, jos pasitelkia parabolę, paprastai turinčią dvinarę struktūrą, kad jis būtų teisingai interpretuojamas, tuo tarpu Jėzų neramina Įstatymo užklausimas, jo atvėrimas ir suprobleminimas, jo paties niekada nepaneigiant. Korane Įstatymo ir jo interpretacijos garantas yra Dievas; rabinų parabolės i patį pasakymą dažnai įveda karaliaus figūrą, Dievo atstovą arba simbolį: sakymo subjektas, sutampantis arba nesutampantis su pasakymo subjektu, skelbia tokiu būdu Įstatymą ir sankcionuoja jo interpretaciją. Kitaip reikalai klostosi evangelinėje parabolėje, kuri *perduoda atsakomybę* sakymo adresatui, subjektui, kuris priima pranešimą ir kuriam tenka ji interpretuoti, pasirinkti „teisingą atsakymą“, ištraukti jį i parabolinių klausinėjimų visumą. Parabolė, atsisakydama savo didaktinės funkcijos, pretenduoja būti majeutika*.

Čia turime galvoje ne tiek tam tikrą parabolės formą, pa-klūstančią žanro taisykliems, kiek patį parabolinį diskursą, kuris suprantamas kaip atverianti forma, kaip kalbėjimo būdas, kaip atsakymo i gyvenimo klausimus stilius. Taigi, kai pasakojama, pavyzdžiui, „tikra istorija“ apie svetimaujančią moterį, kurią liepta užmušti akmenimis, Įstatymo žinovai turbūt išskirtų egzekucijos modalumus, tuo tarpu Jėzaus atsakymas, nesiribodamas svetimavimo problema, provokuoja atsakyti i virtinę tokį klausimų: kas yra žmogus be nuodėmės? kaip gyventi, kai esi nuodėmingas? ko vertas žmonių teisingumas? Kaip matome, atsakymas-klausimas įveda skaitytoją i vidinio dialogo situaciją ir kviečia ji prisiminti atsakomybę. Būtų pretenzinga ir juokinga laikyti tai bandymu

* Majeutika (gr. *maieutikē* – menas priimti naujagimi) – metodas, kurį taikydamas Sokratas, pribuvėjos sūnus, sakė padėdąs gimi mintyse slypinčiai neįsišamontintai prasmėi; didaktikoje – pedagoginis metodas, kurstantis intelektinę refleksiją. (Čia ir kitur – vert. past.)

ieškoti religijų įvertinimo kriterijų, kaip tai mėginama, pavyzdžiui, daryti lyginant įvairias gramatikos teorijas. Daugiau daugiausia tai galėtų priminti Paulio Ricoeuro nesenai įvestą skirtį tarp asmens etikos ir kolektyvinės moralės. Aš net pasakyčiau, jeigu tai man būtų leista, kad čia kalbama apie tikrą „laisvės teologiją“...

Kitoks rationalumas

Grįžkime prie grynių semiotinių samprotavimų. Mes sakėme, kad parabolė nėra retorinė figūra. Parabolinis diskursas, kurį mes bandome suprasti ir apibrėžti, anaiptol nėra „literatūros žanras“ tradicine prasme, valdomas kanoninių taisyklių, tai-komų „formai“ ir „turiniui“. Veikiau jis primena tas diskursyvinės sąrangas, kurios pradedant XIX amžiumi plėtojamos Europos literatūroje – kurios taip pat netiksliai vadinamos „žanrais“ – ir kurios, kaip antai fantastinis diskursas, siekia dviprasmiškumo, netikrumą, neapibrėžtumą paversdamos diskurso tiesosaką interpretuojančiu principu. Tokiam diskursui būdingas dviejų tiesosakos izotopijų supynimas, ir tai viena iš jų – kasdieniškoji „realybė“, tai kita – netikėtumas, stebuklingumas – siūlo skaitymo raktą papasakotai įvykių grandinei.

Galima testi aiškinamojo analogijos modelio ieškojimą. Tai daro Henri Quéré³ aptardamas dvejopą citavimo pobūdį: cituojamas tekstas gali pabrėžtinai dominuoti, o diskursas, i kurį jis įsiterpia, teikti tik ji remiančios papildomos informacijos duomenų. Bet lygiai taip pat gali būti ir priešingai: citata gali įskverbti į dominuojantį diskursą tiktais prisitaikydama ir pakreipdama prasmę. Taip ir Jėzaus diskursas ištraukdamas biblines referencijas nekeičia savo krypties, praplečia problematiką ir tampa autonomišku diskursu.

Ima aiškėti keletas elementų, apibrėžiančių parabolinio diskurso statusą. Tai dvilypis bi-izotopinis diskursas, pirmajame plane jis iš pat pradžių pasirodo kaip sveiko proto ir Įstatymo diskursas; diskursui plėtojantis, atsiveria antrasis planas, paskleidžiantis neaiškumo, nelauktumo, neįprastumo sėklą. Ji apibūdina du tiesosakos būdai: lygiagrečiai su „išvirtintu“ pasauliu iškyla kitas pasaulis, „problemiškasis“. Tiktai bi-izotopiškumo struktūriniai santykiai tebéra problemiški: jie pasirodo esą paslankūs, netiesioginiai, bandantys pakeisti kategoriską *aut** [sąlygiškesniu] *vel***, galinčiu antrajame plane užkloti pirmojo plano dėmenis ir tuo būdu abu planus su taikyti. Vienas iš Lione semiotikų grupės nuopelnų yra tas, kad jie praturtino semiotinę metodologiją *rekategorizacijos* samprata, kaip pavyzdži pateikdami istoriją apie Geraji Samarietį: Samarietis, „ištartinas svetimasis“, tampa ne „patikimu nesvetimuoju“, kaip leistų tikėtis kanoninė naratyvinė logika, o Geruoju Samariečiu, t.y. „svetimuoju, bet žmogumi“, toks yra ižulnus, integruojantis parabolės įnašas – įveikti antagonistą padeda gilesnė kategorija, bendra abiem diskursą sudarančioms izotopijoms.

Tematickai būdamas tiesosakos diskursu, parabolinis diskursas drauge yra ir paveikus diskursas, ne tik dėl savo formos, kuri atveria subjektui suvokėjui laisvės erdvę, jeigu jis sugeba ji prisiipti, bet taip pat ir tuo, kad, sakydamas viena, o darydamas kita, jis keičia savo prigimtį, tampa galvojimo ir supratimo būdu, sakytume, kita „kultūra“, „gyvenimo stiliumi“, jeigu pavyktų griežiau suformuluoti kai kurias pastrojo meto sociologines nuostatas.

Iš tiesų, šiuolaikinės mūsų visuomenė transformacijos neretai verčia suabejoti mūsų supratimu apie socialinės tvarkos

* Lot. arba – arba.

** Lot. ar, ar veikiau.

pavidalus: tuo tarpu teritorinės bendruomenės, išteigtos institucijos ir socialinės klasės – kriterijai, pagal kuriuos žmonės vieni kitus atpažista ir bendrauja vieni su kitais – irsta ir išskysta beformiškume ir uniformiškume. Taigi *gyvenimo formas* – mes skolinamės ši sunkoką pasakymą iš Wittgensteino – pasirodo kaip rėmai, padedantys suvokti žmonių socialinių saitų ivairovę: sakytume, kad individai, pasklidai ir vieniši, vis dėlto yra ištraukti i tam tikrą gyvenimo filosofiją, tam tikrą gyvenimo būdą, tam tikros rūšies atsakymą pasauliui, kuris juos supa, ir net kartais yra priversti pasakyti kitaip negu savo vidiniame monologe, nes asmenys priklauso „dvasinėms bendrijoms“, juos viršijančioms ir juos jungiančioms. Neklausdami šiuo tarpu apie specifinį šių semiotinių organizmų statusą, galėtume pasakyti, kad greta „gyvenimo stilių“, kurie, atrodo, apibūdina šio amžiaus pabaigą – tokią kaip absurdas, nereikšmingumas, pajuoka, – turėtų būti vietas, prisimenant parabolinį diskursą, tokiai gyvenimo formai, kuri paprasčiausiai nurodytu, kaip tam tikru, retu būdu būti krikščionių.

Iš prancūzų kalbos vertė

KĘSTUTIS NASTOPKA IR SAULIUS ŽUKAS

Algirdas-Julien Greimas, „La parabole: une forme de vie“, in *Le temps de la lecture. Exégèse biblique et sémiotique*, Paris: Cerf, 1993, p. 381–387.

Nuorodos

- ¹ Dominique de la Maisonneuve, „Paraboles rabbiniques“, in *Cahiers Evangile*, Ed. Du Cerf, 50, 1984.
- ² Dėkojame mūsų bičiulei Heidi Toelle, maloniai sutikusiai atrinkti mums Korano parabolas.
- ³ Henri Quéré, *Intermittences*, PUF, 1992.